

SPASIO NAS HRABRI EČIKA HAUER

Roden je 7. juna 1925. godine u Subotici, od oca Davida i majke Debore, rođene Gutman. U Subotici je proveo djetinjstvo, završio osnovno školovanje i, do početka mađarske fašističke okupacije, radio u prodaji tekstila. Otac David Klajn (Klein) bio je, od početka jevrejske veroispovedne opštine u Subotici domaćin za verske obrede – šames. Majka, Debora Gutman, bila je domaćica i brinula je o skladnom zajedničkom životu porodice. Stariji brat Josip bio je rabin u Vrbasu,

obrazovan u Sarajevu. Osnovao je porodicu, sa suprugom Anuškom dobio je dvoje dece. Mlađi brat Izrael posvetio se učenju Talmuda a kasnije se zaposlio u fabrici šešira. Bio je neoženjen. Oba brata potiču iz prvog braka, jer im je majka u prvom braku sa ocem umrla. Sestra bliznakinja Ana učila je krojački zanat. Imao je i mlađu sestru Šariku, koja je u sedmoj godini umrla. U vreme progona Jevreja u Subotici, prvih dana nemačko-mađarske okupacije, 11. aprila 1941. godine, stanovali su u Jugovićevoj (Erdo) ulici broj 22.

Lajčo Klajn, doktor pravnih nauka, obavljao je razne značajne dužnosti. Između ostalog, bio je profesor na Pravnom fakultetu u Novom Sadu i sudija Ustavnog suda Vojvodine. Autor je više naučnih i stručnih radova iz krivične, međunarodne i ustavno-pravne oblasti i knjige „Genocid i kazna na severu okupirane Jugoslavije 1941–1945“.

Živi u Subotici sa suprugom Margitom Rogić-Klajn.

Godine 1944, po ulasku nemačkih trupa, počelo je nasilno odvođenje Jevreja u geto – nalazio se pored željezničke stanice u Subotici, odakle su moji roditelji i sestra Ana strpani u vagone i odvedeni u Aušvic. Braća i ja ranije smo odvedeni na prinudni rad. U Aušvicu je moja sestra Ana kundakom rastavljena od naših roditelja koji su završili u gasnoj komori. Sestra Ana to nije mogla podneti. Skrivali su je da ne bi i ona doživela istu sudbinu. U posebnom psihičkom stanju smo ona i ja doživeli susret u Subotici 1945. godine. Ona se udala, rodila dve kćerke, Darinku i Vericu, koje su osnovale porodice, ali Ana tu sreću nije doživela. Umrla je od posledica preživelih strahota. Kod nje je pod jastukom nadena porodična slika. Moja dva brata su stradala u nepoznatim mestima. Josipova porodica je takođe završila u Aušvicu. Moj otac David koristio je u Aušvicu molitvenik, do poslednjeg časa.

Moje godište (1925) počelo je prinudnim radom u Subotici – šuma kod Velikog Radonovca, da bismo, posle Hodmezevašarhelja (Hódmezeovársárhely), pod stražom bili odvedeni u Budimpeštu i okolna mesta (maj 1944. do januara 1945): Buda, Pešt, Buda Kalas (Pest, Budakalsz, Kapolnasnyek), i nekoliko drugih.

Andrija Liht, krojač iz Subotice, imao je ratne zasluge na strani Mađarske u Prvom svetskom ratu. Nalazio se, kao i ja sa delom moje generacije, u Budimpešti, u drugoj polovini 1944. godine. Sa njim je bio i moj drug iz detinjstva, njegov sin Josip. Prihvatio se da veliku grupu Jevreja iz okupirane severne teritorije Jugoslavije vodi kao svojevrsnu radnu četvu koja obavlja poslove, tobože, u korist Nemačke i Mađarske. Tada se još znalo da smo Jevreji. Išli smo iz mesta u mesto, gde je Liht osetio da je manje opasno.

Spavali smo u napuštenim školama i drugim objektima i izbegavali racije. Bili smo zaustavljani od nemačkih i mađarskih vojnih i policijskih snaga. Umesto legitimisanja i provere našeg bitisanja na prostorima Mađarske, Liht je sam rešavao stvar sa nemačko-mađarskim snagama. Bio je snabdeven dokumentima Lihtovog velikog priznanja iz vremena Austrougarske. Naravno, sve to nije išlo bez podmićivanja. Tako su nas propuštali da nastavimo naš neregistrovani boravak.

Andrija je bio izuzetan zastupnik i posrednik naših životnih interesa. U jednom slučaju je izgledalo da ćemo završiti život. U toku noći, u jednu napuštenu prostoriju u kojoj smo spavali, odnosno ilegalno boravili, upala je brojna naoružana grupa nemačkih vojnika sa mašinkama, na čelu sa jednim SS oficirom. Viknuli su: „Auf!“ Ubrzo smo saznali da će nas streljati. Bili smo otkriveni. U tom momentu, pojavio se Andrija

Liht i hrabro i naizgled smireno prišao oficiru. Nešto su govorili na nemačkom. Kraj razgovora bio je da je na nemačkom vojnicima rekao: „ALLES IST GUT“ (Sve je dobro), a nama je poručio: „SCHLAFEN SIE!“ (Spavajte). Andrija Liht je kasnije otkrio tajnu našeg spasavanja. Tom SS oficiru izvadio je iz svog džepa i predao jedan veliki briljantski prsten a da to niko nije video.

Inače, Lihtova grupa se u pogledu broja i sastava menjala. Napustili su nas oni koji nisu verovali da se na ovakav način u takvom broju, sa pripremljenim izgovorom, može izdržati. Izdržali smo taj period našeg zajedničkog življenja, u čemu je Andrija Liht zaslužio najveće priznanje. I on i sin preživeli su sa nama Holokaust.

Uglavnom pod nadzorom nemačke TODT vojne formacije, Jevreji pokupljeni iz prinudnih radnih četa (među kojima su bili, osim mene, Jovan Horovic, Ladislav Silaši, Ladislav Brajer i drugi) obavljali su izuzetno teške poslove i to bez skloništa i zaštite od tzv. tepih bombardovanja Budimpešte od strane savezničkih snaga. Ogromne zgrade i ustanove, kao i drugi objekti, bili su maltene srušeni sa zemljom. Mnogi to živčano nisu izdržali. Ponekad smo, posle sklanjanja u podrumne pojedinih zgrada, čim smo izašli na ulicu, videli brojne srušene građevine. Neverovatno je kako smo radili u uslovima bombardovanja.

Najteže i po život opasne radove naša grupa obavljala je na raščišćavanju bombardovanih i srušenih mostova na Dunavu. Bili smo raspoređeni kod velike ranžirne stanice (Rakosrendezőe pályaudvar), zatim na raščišćavanju bombardovanih mostova kod Hatvana (Hatvan). Trebalo je vaditi iz reke metalne konstrukcije i teške metalne predmete koje smo nosili na ledima na određena mesta. Tu nisu bili samo nadzornici TODT-a već i mađarski žandarmi sa SS vojnicima. Mnogi od nas su radili pod batinama, pretnjama, padali su u nesvest. Polivali su nas vodom. Kada bi se ocenilo da od nekog ne može biti koristi, odvođen je na stranu i streljan. U Budakalasu (Budakalász), mađarska žandarmerija uz pomoć i saradnju nemačkih snaga, sakupila je 500 Jevreja. Među njima sam bio i ja. Streljali su svakog desetog, navodno za odmazdu zbog delovanja antifašista. Iz Budakalasa, pod mađarskom vojnom stražom sprovedeni smo u Kapolnasnjeku (Kápolnásnyék). Tu smo kopali rovove za vođenje borbe protiv saveznika. Bez hrane i vode, bez odmora, danju i noću radili smo, i to užurbano, zbog prodiranja i približavanja savezničkih snaga. Ko nije izdržao, bio je streljan.

Najsudbonosniji za moj život i život grupe Jevreja bilo je hvatanje i preteće streljanje u oktobru 1944. kod Kapolnasnjekua (Kápolnásnyék). Bili smo blizu linije borbe nemačko-mađarskih i sovjetskih

snaga. Na nekoliko stotina metara videli smo sovjetske vojnike. Predstojalo je oslobođenje. Zbog unakrsne vatre privremeno smo se sklonili u jedan veliki podrum, gde smo zatekli blizu sto ljudi, Mađara, među njima verovatno i dezertera mađarske vojske. Ja sam u ime naše grupe pregovarao sa ljudima iz mađarske grupacije. Brzo smo se dogovorili o mogućem ishodu rata na tom delu terena. Ja sam ponudio, ako dođu sovjetske trupe, da ćemo ih spasiti. Zauzvrat, oni su obećali da nas neće otkriti ako bi mađarsko-nemačka vojska ipak ostala na ovom terenu. Međutim, za vrlo kratko vreme prestale su borbe i pred podrumom pojavili su se mađarski vojnici. Uputili su poziv rečima: „Mađarska braćo i mađarske sestre, ko se nalazi u podrumu?“ Umesto odgovora, istrčali su ljudi iz mađarske grupacije. Očekivali smo da nas neće odati, oni su to ipak učinili. Grljenje i radost su vladali među njima. A onda – izdaja: „Tu su Jevreji iz Jugoslavije, koji se skrivaju po Mađarskoj“.

Odmah su nas pohvatali. Jedan od naših, Ladislav Silaši, sav utučan, nehotice nije izvadio ruke iz džepova. Odmah su hteli da ga streljaju. Izvadio sam mu ruke iz džepova i – nisu pucali. Izvedeni smo iz podruma. Bilo nas je jedanaest. Čuli smo komandu: „Vonalba sorakozo!“ (Postrojiti se linijski!) Dakle, nije bilo odvođenja, već priprema za streljanje. Ubrzo se okupilo dosta radoznalog sveta. Sa odobravanjem očekivali su streljanje. Naša grupa, izgladnela, bez volje da živi, nije bila uzbuđena. Bili smo ubeđeni da je to naš kraj. U linijskom stroju bio sam treći. Ubrzo se pojavio jedan mađarski oficir sa trakom „strelastih krstova“ (njilaša) na ruci.

Sve je pripremljeno za streljanje. Čeka se komanda. Zaklopio sam oči. Čekao sam pucanj. Tajac. Ne dešava se u tim trenucima ništa. Mrtva tišina. Polako otvaram oči. Vidim neverovatnu scenu. Čovek iz reda za streljanje i njilaški komandujući oficir se grle! Bili su dobri drugovi na segedinskom fakultetu. Njilaški oficir zbunjeno pita: „Ečika, šta tražiš ovde, zalutao si, dođi iz stroja da te spasem“. U pitanju je bio sin drvvara iz Sente Ečika Hauer. Mi se u grupi nismo dobro poznavali. Eči Hauer je bez dvoumljenja hrabro odgovorio njilaškom oficiru: „Ili sve ili i mene!“ Ne znam kako bi se u tom trenutku držao neko od nas. Eči Hauer je mogao da bude spasen sigurne smrti, a za naše pogubljenje u Mađarskoj, daleko od naše domovine, nikada se ne bi saznalo. Oficir je bio zbunjen. Odjednom: „Dobro, idem kod komandanta da dobijem odobrenje za streljanje“. (Nije morao da ga traži). Saopštio je prisutnima: „Odvedite ih dotle u štalu!“ Dao je jednog starijeg vojnika da nas stražarno sprovede. Diskretno je saopštio Haueru: „Imate vremena. Ko bude zatečen u štali, biće streljan“.

Iskoristili smo priliku i pobjegli. Zatekli su samo jednog našeg sugrađanina, pobožnog Jevrejina iz Mađarske koji nije hteo da beži. Streljali su ga. Hauerovi su se iselili u Izrael. Tamo je naš Ečika i umro.

Već sam spomenuo ulogu Ladislava Brajera, rodom iz Mađarske, stanovnika Sombora, u obezbeđivanju hrane za nas i obaveštavanju, pošto je imao specijalnu dozvolu za kretanje i upravljanje kamionom. Brajer, inače drugar od ranije, bio je poznavalac terena u Budimpešti i šire. Sovjetske trupe u decembru 1944. godine napravile su обруč oko Budimpešte, ustvari обруč oko Pešte. Ali su bili dosta udaljeni, oko 100 – 120 kilometara. Sa druge strane sovjetske su trupe bile sasvim blizu Budima i čekalo se na oslobođenje Budima. Ladislav Brajer orijentisao nas je na Budim. Bio je povezan sa jednim nemačkim oficijom koji nas je sproveo iz Pešte u Budim i smestio u jednu bolnicu u Feldvari ulici broj 6 (Földvári utca 6) koja je ranije bila škola, a tada je preneti i smeštena u ovim prostorijama bolnica iz Kečkemeti (Kecskemét).

Porodica KLAJN 1937. u Subotici (sleva): LAJČO, sin, DAVID, otac, šames Jevrejske veroispovedne opštine u Subotici od 1923. do 1944, kada je stradao u Aušvicu, IZRAEL, sin, ubijen u borbi sa Nemcima 1941. kao pripadnik Jugoslovenske kraljevske vojske, ANA, kćerka, preživela Aušvic, DEBORA, majka, supruga DAVIDOVA, stradala u Aušvicu sa mužem 1944, JOZEF, sin, rabin u Vrbasu, preživeo Holokaust ali na putu prema kući umro od tifusa

U našoj promenljivoj grupi bili smo sin Andrije Lihta, krojača, Josip i ja. Josip se predstavio kao lekar stažer. Znao je neke elementarne stvari i latinske reči koje je čuo od dr Antuna Lihta, brata od strica (ima bistu pred Higijenskim zavodom), a ja sam se predstavio kao njegov pomoćnik. Josip je imao na sebi beli mantil sa crvenim krstom na grudima i gumenim rukavicama, koje je nosio pred bolesnicima. Hirurgoficir, mislim da se zvao Abraham, svesno nas je skrivao. Dobijali smo poslove, nosili bolesnike, izlazili na bojište da pokupimo mrtve i ranjenike.

Za nas su saznali njilaši i raspitivali se kod Abrahama. Signalizirao nam je to i mi smo izbegli hapšenje i pobegli.

Vojne snage Crvene armije, od kraja 1944. godine i nadalje, držale su front u blizini Budima, u kojem smo se krili, stalno očekujući da ćemo biti brzo oslobođeni. U međuvremenu, dobili smo zadatak da pešice prenesemo iz Budima u Peštu jednu pokretnu vojnu kuhinju. To je značilo da se udaljavamo od oslobođenja pošto su jedinice Crvene armije bile udaljene 120 kilometara od Pešte. Bila je noć.

Prelazimo most. Guramo vojnu kuhinju. Ja i još neki nosimo mađarske vojničke kape. Kuhinja na gvođenim točkovima tandrče u mrtvoj tišini. Mađarske snage čekaju na ulične borbe sa neprijateljima. Odlučili smo da napustimo pokretnu vojnu kuhinju jer smo smatrali da i mi možemo da budemo mete. Ni minut posle napuštanja, vojnička kuhinja bila je za tren oka raznesena teškim tenkovima.

Produžili smo dalje pešice, noću, u tišini. Odjednom, nemačka naredba: „Halt!“ Zaustavio nas je tenkista nemačkog tenka. Tada se desilo nešto neverovatno. Iz naše sredine prišao je jedan subotički jevrejski mladić (radio je u fabrici čarapa, dosta ćutljiv, pasivan u akcijama, po imenu Tibor Štajn. Hladnokrvno i naizgled smireno prišao je tenkisti, i stavljajući nogu na tenk, upitao: „Sagen sie, wo sind die Russen?“ (Recite, gde su Rusi?) Tenkista, uveren da se radi o saveznicima, upozoravajućim rečima reče: „Dort“. Pokazao je pravac koji nam je u noćnoj tišini bio potreban radi orijentacije i daljeg pravca kretanja ka Crvenoj armiji.

Tako je i bilo. Sklonili smo se u jednu oštećenu napuštenu stambenu zgradu, u podrum, gde smo sačekali oslobođenje.

Bio je kraj januara 1945. Priča ipak nije završena. Vojnici Crvene armije u Budimpešti, pod stražom i sa mašinkama skupljali su zarobljenike. Upali smo Ladislav Silaši i ja u klopku. Govorili smo: „Pa, valjda nećemo sada dozvoliti da budemo zarobljeni?“ Tu intervencije nije

moglo da bude. Setio sam se da sam zaboravio na mađarsku vojničku kapu. Odmah sam je skinuo. Sačekali smo masu sveta i pobjegli.

Sovjeti nisu mogli da pucaju za nama; ali su umesto nas zgrabili dva druga muškarca sa ulice da bi brojno stanje zarobljenika bilo popunjeno.

Po najvećoj zimi, teretnim vagonima sporo i uz puno teškoća i smrzavanja, stigli smo na železničku stanicu Subotice. Na našu veliku radost, tu se nalazio Đorđe Hajzler u vojnoj uniformi jugoslovenskih partizana u svojstvu političkog komesara. Prihvatio nas je i zbrinuo. Bili smo bolesni i iscrpljeni. Čudili smo se kako smo preživeli. Kasnije sam se oženio Margitom Rogić koja je doprinela mom stvaralačkom razvoju.